

Бабенко В. СЕМЕЙНАЯ И КАЛЕНДАРНАЯ ОБРЯДНОСТЬ УКРАИНЦЕВ БАШКОРТОСТАНА

основное внимание в статье уделено анализу семейной и календарной обрядности украинцев Башкортостана и степени ее сохранности. Выделено основные причины и последствия трансформации традиционной обрядности.

Ключевые слова: традиционная культура, семейная обрядность, трансформация.

Babenko V. FAMILY AND CALENDAR RITES UKRAINIAN BASHKORTOSTAN

Abstract: the main attention in article is paid to the analysis of family and calendar ceremonialism of Ukrainians of Bashkortostan and degree of its safety. It is allocated the main reasons and consequences of transformation of traditional ceremonialism.

Keywords: traditional culture, family rituals, transformation.

УДК 930.85(477)(045)

Г.М. Красніцька

СИМВОЛИ ТА ОБЕРЕГИ УКРАЇНЦІВ

В статті розглядаються деякі символічні форми святині та оберегу українського народу. Аналізується специфіка використання писанки, як символ життя у традиційній обрядовості українців.

Ключові слова: символ, традиція, обрядовість, оберег, писанка. Мета статті - виявити та проаналізувати особливості уявлень про символічні аспекти писанки у Великодніх святах українців.

Народні уявлення про символи та обереги українців мають глибоке коріння. Україна з її прадавними коренями проходить сьогодні шлях неабиякої трансформації. І все ж їй слід, залишаючись відкритою до найновіших вимог часу, про ті корені не забувати. Чимало чого зовні неспростовного і ніби ворожо-неперебутного вона у своїй довгій історії уже пережила. І при тому завжди виносила із таких «переплавок», показувала людству справді золотий зливok душі. [2]. Однією із найцінніших святинь українського народу, вважається-писанка. Назва цього унікального народного витвору «писанка» походить від слів «писати», «розписувати».

У радянський період писанкарство в Україні було майже знищене. Лише у віддалених українських селах, де збереглися давні народні традиції, продовжували писати писанки на Великодень. Перші колекції писанок були зібрані в західних областях України. Отож, не випадково, що саме на Івано-Франківщині, у Коломиї, було створено Музей писанки.

Нині відроджується писанкарство в усіх регіонах України. І нам, українцям, особливо приємно знати, що Україна - єдина у світі держава, яка має Музей писанки.

Музей був створений у 1987 р. Спочатку колекція зберігалася в церкві Благовіщення, яка була побудована XVI ст. З 2000 р. Музей переїхав у нове приміщення, яке збудоване у формі величезної писанки, висота якої сягає 13,5 м. Цей музей занесено до Королівської енциклопедії Великобританії як місце зібрання шедеврів світового мистецтва.

У фондах музею налічується понад 10 тис. писанок, але в експозиції представлено близько 3 тисяч. Ці унікальні писанки з курячих, гусячих, перепелиних і навіть страусиних яєць.

Тут зібрані писанки з усіх куточків України. Творча фантазія не має меж. У кожному регіоні є свої улюблені барви та їх поєднання. Кожний колір має своє магічне значення.

Українські писанки, зокрема гуцульські, зажили світової слави. Їх знають у багатьох країнах світу. І на Батьківщині, і на чужені гуцули творили і нині творять ці маленькі дива – писанки. У музеї є велика вітрина, у якій представлені писанки української діаспори. Всюди у світі, де живуть українці, живе і писанка. За вишуканістю творчого смаку й витонченістю виконання українські писанки можуть прирівнюватися до всесвітньо відомих шедеврів.

Є в музеї і вітрина, у якій можна оглянути писанки різних країн світу, де українці навіть не проживають. Експонати з Китаю виконані на емальових яйцях, з Ізраїлю – витесані з напівкоштовного каменю, з Польщі – виклесні кольоровою аплікацією, із США – писанки-мальованки. У писанках із Канади, де живе багато українців, використані давні традиційні для України орнаменти. У музеї можна побачити ще витинанки, дряпанки та мотанки. Варто згадати і про те, що багато майстрів Вінниччини представили свої вироби на виставці

Наукові записки

«Великоднє диво», яка нещодавно відкрилася у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї в рамках проекту: «Митці Вінниччини – до ювілею області».

Яких тільки писанок немає на цій виставці: воскові, керамічні, дряпанки, мальованки... Радують око й авторські вироби: декоративні писанки на видутих яйцях, дерев'яні, крейдяні, із тканини і ниток, бісерні. Різьблені, інкрустовані, травлені (протарвлені кислотою), з використанням зерна, насіння. Велике зацікавлення викликали й писанки з релігійними сюжетами і символікою. Писанка – це дуже сильний оберіг, символ відродження природи, а в християнстві – Воскресіння Господнього.

Наш народ дуже любить писанки, вважає їх оберегами й символами краси. Не випадково в Україні про найвродливішу дівчину здавна кажуть: «Дівчина – як писанка!».

«Дівчина - як писанка», «...неначе писанка село». З цього вже зрозуміло, що все красиве порівнюють з писанкою. То яка ж тоді за красою вона сама, писанка?

Писанка – це свято у фарбах, це музика в кольорі. Писанка – це радість і щастя. Українська писанка – світлий спомин кожного з дитинства.

Існує багато легенд і переказів про походження писанок і крашанок. У стародавніх народів був звичай, щоб перед високою особою не являтися перший раз без якогось дару. Один із переказів розповідає, що Марія Магдалина, проповідуючи Христову науку, зайшла у двір римського імператора Тиверія, дала йому крашанку зі словами «Христос воскрес!», і від тоді почала свою проповідь. За її прикладом пішли інші християни й почали в день свята Пасхи обдаровувати себе взаємно крашанками й писанками.

Писанкарство – розписування яєць – вид декоративно-прикладного мистецтва, поширений у слов'ян та інших народів. Розпис писанок має стародавнє язичницьке коріння, характеризується вишуканими й символічними орнаментальними, мотивами – геометричними, рослинними, антропоморфними, які чітко й злагоджено підпорядковуються сферичній формі яйця. Тому писанку справедливо називають твором мініатюрою, іноді це унікальний шедевр народного мистецтва.

Писанки – це магічний, символічний предмет – знак весни і пробудження життя з усіма його циклічними атрибутами: народження, зростання, цвітіння, плодоношення й вимирання.

Крашанка – це яйце, пофарбоване в якийсь один колір, без нанесення орнаменту. Залежно від місцевості пофарбовані яєчка називають ще «галками», «галунками», «сливками», мальованками»

Яйце з нанесеним орнаментом і відповідно пофарбоване називаємо писанкою. Ще в дохристиянські часи орнаментоване яйце було пов'язане з поганським культом прославляння вічного закону весняного пробудження всього живого. Поширені оповіді про яйце як першооснову Всесвіту: з жовтка виникло сонце, а з білка місяць.

Орнаменти на яйцях були не просто малюнками. Кожна рисочка, кожен рисунок мав своє значення, а певна сукупність рисунків творила зміст писанки – її можна було «читати».

Писанки були вірними помічниками й захисниками наших предків. Їх вважали символом добра і сонця.

Крізь товщу віків незмінними дійшли до нас багато знаків і елементів, які виявлені на кераміці часів трипільської культури. Деякі символи, наприклад, солярні знаки, і донині виконуються точно й ретельно, без будь-яких відхилень від оригіналу як в українській вишивці, так і, особливо, на курячому яйці. Усі вони виконані в певному кольорі, послідовному стилі. Що ж стосується нанесених рисунків, то вони мають водночас і естетичне, і цілком практичне, зцілювальне значення, оберігають протягом століть життя українців. Адже ці елементи символів адресовані нам з кам'яного віку. Наші пращури ніби заглянули в майбутнє і довідались, що нас треба буде зцілювати від екологічних катаклізмів.

Орнаменти, що найчастіше зустрічаються на писанках, тісно пов'язані з нашим життям. Вони необхідні для людей. Так, приміром, сонце – найбільш важливе для здоров'я, без нього не було б тваринного світу та й усієї природи. Орнамент сонця виконується спрощеним, або сталевим, розписом.

Коло, сонце – солярні знаки, символи світла і щедрості, завершення досконалості, представлення тієї безсмертності, яка в природі є неперервним повторенням відродження життя. Сонце – центр і основа небесних просторів. Бог – це світло, а тому сонце є символом Бога.

У християнстві свастика є символом величності Бога. У ранньому християнстві свастика була вживана як оберіг від злих духів. Це також знак сонця, бо людина за допомогою двох сухих паличок добувала вогонь. Біолокаційні дослідження показують, що знак свастики випромінює позитивну енергію у всьому спектрі частот людського організму.

Трикутник є символом вогню, безсмертності й чоловічої та жіночої сили. Це символ Пресвятої Трійці. Якщо вписати у середину трикутника коло, матимеш символ Божого ока. Знак цей об'єднує три наймогутніші сили природи – воду, повітря і вогонь. Пращури залишили нам трикутник і, як заповіт, пересторогу: збережи чистоту води й повітря, будь обережним з вогнем – і будеш жити на землі. У стародавні часи серед українців символом життя вважався і хрест. Основний дволінійний хрест і стоячий хрест використовували як мотиви християнських часів. Після 988 р. Хрест був включений у задум писанки як символ розп'яття Христа. Хресту належить перше місце серед християнських символів, бо це – святий знак відкуплення, яким церква все починає, благословляє, закінчує.

Дерево відоме як «дерево життя». Цей малюнок є символом відновлення й органічної єдності небесної осі й скарбниці життя. Космічне дерево поєднує сучасне і минуле, стійкість і слабкість, вершини й низини; це символ неперервного відновлення природи, як безконечно можна в різні боки продовжувати рисунок дерева.

У Святому Письмі дереву належить центральне місце. Це поняття всього доброго й цінного, це образ Божої мудрості, укорінення в Божу волю і довір'я.

Постійним джерелом для писанкових символів була природа. Рослинний орнамент відображав стилізовано навколишню флору - це квітки, листки, рослина у вазоні. Часто рисували дерево, як символ стійкості, сили, сміливості й вічного життя, як символ відновлення, творення та органічної єдності. Бога Перуна та його уособлення в дубовому дереві відтворювали символом у формі дубового листка. Багато областей України висувають свою версію про цю ідеограму. Високостилізована, вона означає силу й наполегливість. Так само, як листки дуба вмирають восени лишедля того, щоб знову з'явитися весною. Так і люди охоплені циклом життя і смерті.

Кольори, що використовувались у писановому рисунку, переходять у символи. Кожна область України використовує характерні комбінації кольорів. Найстародавніші писанки komponувалися лише з одного чи двох кольорів. Наймагічнішою вважали писанку. Що мала 4-5 кольорів, кожен з яких ніс добру волю, щасливе сімейне життя, мир, міцне здоров'я чи успіх.

Сьогодні писанкарство зберешлося і розвивається завдяки майстрам старшого покоління у багатьох давніх осередках цього виду мистецтва Івано-Франківської області – Космач, Брустурів, Річка, Рожнів, Нижній Березів, Снідовка, Яворів, Криворівня, Замагорів, Голови, Видинів, Чорний Потік; Чернівецької – Вженка, Путила, Поркулина, Розтоки, Довгопілля; Львівської – Верхнячка, Підгородці, Славське, Сколе, Суходіл, Тернівка, Ценева; Тернопільської області – Бучач, Підзамочок та ін. Писанки продаються на ярмарках, у художніх салонах. Їхній оригінальний орнамент не тільки чарує своєю вишуканістю, мініатюрністю, гармонією колориту, він несе прадавні символи світорозуміння і природи, єднає з традицією минулого. Українська писанка в світі є символом народу. Тарас Шевченко порівнював мальовничість українських сіл з красою писанки: Село на нашій Україні – неначе писанка село.

Таким чином, прийшов час, як кажуть, вибирувати каміння. Ми мусимо відборгувати перед попередніми поколіннями – відновити не тільки в пам'яті, але й у повсякденному побуті все те краще, що лишили нам у спадок наші пращури. Адже від того як ми шануватимемо своїх предків, свої кращі традиції, залежатиме наша духовність, наша цивілізованість і майбутнє нашої рідної України

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Завадська В. 100 найвідоміших образів української міфології/В.Завадська, Я.Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К.:Орфей, 2002. – 448 с.
2. Ковалевський О.В. Українські традиції. – Харків:Фоліо, 2003. – 573 с.
3. Словник символів культури України/За ред.В.П. Коцура, О.І.Потапенка, М.К. Дмитренко, В.В. Куйбіди. – К.:Міленіум, 2005. – 352 с.

Красницкая Г.М. СИМВОЛЫ И ОБЕРЕГИ УКРАИНЦЕВ

В статье рассматриваются некоторые символические формы святыни и оберега украинского народа. Анализируется специфика использования крашанки, как символ жизни и традиционной обрядности украинцев.

Ключевые слова: символ, традиция, обрядность, оберег, крашанка.

Krasnitska G.M. SYMBOLS AND CHARMS UKRAINIAN

The article discusses some symbolic forms of sanctuary and talisman of the Ukrainian people. Analyzes specificity using Easter eggs as a symbol of life in traditional rituals Ukrainian.

Keywords: symbol, tradition, ritual, talisman, egg

УДК 392.77 (477)

Н.В.Жмуд

«ЧУЖІСТЬ» У ТРАДИЦІЙНІЙ ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ

В статті через структурно-семантичний підхід показано механізми конструювання образу «чужого» і шляхи подолання «чужості» в традиційній весільній обрядовості українців.

Ключові слова: «чужий», «свій», весільна обрядовість, традиція, структурно-семантичний підхід.

У відповідності до природного циклу існування людини склався комплекс родинних обрядів та ритуалів, які в образно-символічній формі визначали певні етапи її життя і окремі стадії розвитку сім'ї. Їхня значимість пояснюється тим, що носії традиційної культури реальнішим вважали не скільки природний факт, стільки символ [1, с. 54]. Набуття нової соціальної ролі здійснювалося через проходження так званої «межі». Саме опозиція старого («свого»)/нового («чужого») світів визначала зміст звичаїв та обрядів.

Чи не найповніше міфологічна семантика «межі» присутня у весільній обрядовості, оскільки символіка пограниччя широко простежується як у комплексах сакральних ритуалів, так й у соціально-юридичних конструкціях. Релігійно-магічні дії спрямовувалися на забезпечення порядку та уникнення безладдя в «своєму» світі та успішний перехід в «чужий».

Конструювання «чужості» розглядатимемо за схемою переходу Арнольда ван Генепа, інтерпретованою українським етнологом М.Маєрчик: не окремий етап ритуалу, а весь ритуал є здійсненням переходу, який відбувається через перемикання фази елімінації на фазу інтеграції [2, с. 47].

Важливою для розуміння протистояння «свій»/«чужий» є символіка втрати старих й здобуття нових тілесних функцій. Однією із ритуальних характеристик нареченої («невеста», тобто невідома, незнайома) [3, с. 162] є нерухомість. Вона виявлялася у забороні після сватання відвідувати досвітки та церкву (у вислові «сидить, як засватана» акцент робиться саме на першому слові). Наречений теж мало дієвий на сватанні (за нього все роблять сватачі). Відомі випадки, коли під час «комори» молодий не справлявся зі своїми подружніми обов'язками. Причину статевої несили чоловіка вбачали у втручанні «чужих» сил («не можна перед коморою обертатися назад, бо до справи може вмішатися якийсь ворог, встроївши чи голку, чи закрутивши вузла») [4]. В цьому випадку старший боярин та дружки виводили нареченого з приміщення, відчиняли на господарстві всі засувки, розв'язували всі вузли. Якщо й це не допомагало, то функції молодого виконував старший боярин або дефлорацію здійснювали штучним шляхом свахи. Інколи для успішної дефлорації наречена у комору брала як оберіг весільну шишку (Чернігівщина), яка мала магічно-фалічне навантаження.

Загалом обряд дефлорації мав на меті не стільки перевірку дотримання цноти, скільки на успішне продовження роду та допомогу нареченим в позбавленні «чужості». В разі втручання третьої особи, аби неприємні болісні відчуття дівчини асоціювалися саме з ритуалом («чужими»), а не з майбутнім чоловіком.

Пасивність молодих на весіллі підкреслювалась звичаєм їх водити [5]. Ця лексема передавала ідею символічної безпомічності у «чужому» світі. Також під час весільного переміщення ключовим є слово «поїзд» (а не «перехід») як черговий акцент на ідеї пасивності та далекої дороги у «чужий» світ [6, с. 219-323].